

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В.Н. КАРАЗІНА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова Приймальної комісії
Ректор Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

_____ акад. В.С. Бакіров

«_____» _____ 2017 р.

ПРОГРАМА

**фахового екзамену з економічної та соціальної географії
для здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 106 «Географія»
(освітня програма «Економічна та соціальна географія»)**

Затверджено на засіданні вченої ради
факультету геології, географії, рекреації
і туризму
протокол № ____ від «_____» _____ 2017 р.

Голова вченої ради
факультету геології, географії, рекреації
і туризму

_____ проф. В.А. Пересадько

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Основи суспільної географії

Проблема об'єкта і предмета суспільної географії. Поняття геопросторової (територіальної) організації. Структура суспільної географії, її складові частини. Місце суспільної географії в системі географічних наук. Схеми класифікації суспільної географії. Система методів суспільної географії.

Основні терміни, поняття та категорії суспільної географії. Територія як поняттєво-термінологічна система. Природні, суспільні та просторові властивості території. Соціальні, економічні, політичні, екологічні, інформаційні функції території.

Суспільно-географічне положення. Типізація суспільно-географічного положення. Методи аналізу та оцінки суспільно-географічного положення.

Суспільно-географічні відношення і зв'язки. Суспільно-географічні процеси і явища. Процеси геопросторової диференціації, процеси геопросторової інтеграції, процеси геопросторового комплексо- і системоформування.

Теорія просторового розвитку в суспільній географії. Теорія «центральных місць», «полосів росту», «центрів розвитку».

Система суспільно-географічних законів. Закон пропорційного розвитку компонентів економіко-географічного комплексу; закон раціональних територіальних зв'язків; закон територіальної концентрації продуктивних сил; закон територіальної диференціації продуктивних сил.

Поняття про територіальну організацію суспільства. Складові елементи територіальної організації суспільства – природні, соціальні, економічні. Системно-структурна парадигма територіальної організації суспільства. Основні типи територіальних структур.

Становлення системної концепції в географії. Ознаки та структура геосистем, зв'язки та відношення в геосистемах, функції геосистем.

Суспільний і територіальний поділ праці: зміст понять. Багаторівнева ієрархічна структура територіального поділу праці. Міжнародний поділ праці.

Суспільно-географічне районування, його поняттєво-термінологічний апарат. Фактори, принципи і критерії процесу суспільно-географічного районування. Стадії розвитку суспільно-географічного районування.

Основи соціальної географії. Географія населення

Місце та значення соціальної географії в системі географічних наук. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії. Поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії. Структура соціальної географії.

Функції соціальної географії. Завдання соціальної географії у відповідності до зростаючого соціального запиту. Проблеми розвитку сучасної соціальної географії.

Виникнення соціальної географії. Основні етапи формування соціальної географії. Розвиток соціальної географії в Україні. Соціально-географічні школи

в Україні. Сучасна західна соціальна географія. Основні соціально-географічні школи Заходу. Персоналії.

Соціально-географічний простір і час та їх властивості. Особливості просторової організації суспільства, рівні організації соціально-географічного простору. Поняття регіональної свідомості та менталітету соціуму. Просторові зони та території людини. Поняття про соціогеосистему як основний об'єкт дослідження соціальної географії. Поняття про соціально-географічний процес, його структуру.

Поняття соціально-географічного факту. Програма соціально-географічного дослідження. Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень. Основні етапи соціально-географічних досліджень. Методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень.

Соціально-демографічний розвиток: динаміка народонаселення, його відтворення, склад народонаселення. Основні фактори, які впливають на зміни народонаселення. Механічний рух населення та його соціальні особливості та наслідки.

Якість населення. Відтворювальний потенціал. Діяльнісний потенціал. Система соціального управління відтворення населення. Індекс якості населення. Євгеніка та євгенічні рухи. Поняття, засновники, цілі та перспективи напрямку.

Теорії та концепції народонаселення. Проблеми та наслідки зростання народонаселення. Сучасні процеси в зміні народонаселення.

Соціальні аспекти розселення населення. Соціальні функції поселень. Особливості розселення населення. Форми та чинники розселення. Основні концепції розселення. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості.

Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації. Основні тенденції та перспективи розвитку урбанізації.

Основні поняття і сутність соціальних негараздів як соціальної властивості території. Особливості виникнення і розповсюдження соціальних негараздів. Поняття соціального спокою та територіальної соціальної справедливості. Дослідження розвитку соціально-географічного процесу в регіонах України.

Історична географія з основами етнографії

Об'єкт та предмет дослідження історичної географії. Історія географічних відкриттів, історія географічних ідей та історична географія. Місце історичної географії в системі наук. Зв'язок історичної географії з іншими науками. Напрями в історичній географії. Періодизація в історичній географії. Проблеми історико-географічних досліджень в Україні.

Еволюційна гілка людини. Роль природно-географічних факторів в еволюції людини. Значення ландшафтів в еволюції людства. Причини міграцій первісних людей. Імовірні напрями міграцій. Заселення материків.

Поняття раси. Фактори расогенезу. Ознаки расових відмінностей людей. Підходи до класифікації рас. Просторовий розподіл європеїдної, монголоїдної, негроїдної та австралоїдної рас та їх малих рас. Формування і географія перехідних рас. Расовий склад населення регіонів і країн.

Коеволюція людини і навколишнього природного середовища. Вплив природних ландшафтів на розвиток первісних людей. Збиральництво, полювання і рибальство – основні види господарської діяльності первісних людей. Передумови переходу до виробляючого господарства. Центри походження культурних рослин. «Неолітична революція». Головні райони первісного землеробства. Зародження і поширення скотарства. Освоєння металів. Виникнення екологічних проблем. Перша екологічна криза в епоху неоліту.

Поняття цивілізації. Етапи виникнення цивілізацій (за Л.І. Мечниковим). Географічні аспекти розвитку стародавніх цивілізацій: Межиріччя (Месопотамії), Єгипту, Індії, Китаю, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, цивілізацій Америки (інки, ацтеки, майя). Трипільська культура.

Об'єкт і предмет етнографії, етнології та етногеографії. Поняття етносу. Поняття про етногенез. Концепції етногенезу. Структура етнічних утворень. Етнічні процеси.

Концепція етногенезу Л.М. Гумільова. Місцерозвитку етносів. Фази етногенезу. Взаємодія етносу з природним ландшафтом.

Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов. Природні умови як визначальний фактор господарської спеціалізації території, в історичному аспекті. Культурно-господарські типи. Вплив природних умов і господарства на розвиток культури. Формування менталітету народу в залежності від природно-географічних умов та господарського укладу.

Етнічна структура населення світу. Найбільші за кількістю населення народи світу, їх географія. Типологія країн за етнічною ознакою. Сутність лінгвістичної класифікації народів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Географія народів мовних сімей та їхніх груп: індоєвропейської, кавказької, семіто-хамітської, нігеро-кордофанської, ніло-сахарської, койсанської, дравідійської, уральської, алтайської, сіно-тібетської, тайської, австроазіатської, австронезійської, ескімо-со-алеутської, чукотсько-камчатської, андаманської, сім'ї австралійських та папуаських народів, сім'ї індіанських народів. Географія етносів, мови яких не входять у жодну сім'ю.

Релігійний склад населення світу. Історико-географічні аспекти розвитку релігій світу. Релігійна структура населення світу. Географія світових релігій: християнства, ісламу, буддизму. Національні релігії. Місцеві традиційні (первісні) вірування.

Політична географія з основами геополітики

Об'єкт і предмет політичної географії. Основна проблематика і тематика політико-географічних досліджень. Етапи розвитку світової політичної географії. Територіально-політична організація суспільства. Ієрархія територіально-політичних систем.

Сучасна світосистема. Території, країни, держави. Суверенні держави. Залежні країни і території. Води відкритого моря. Мультинаціональні функціональні утворення: ТНК, міжнародні організації, регіональні організації, світові міста.

Форми державного правління і державного устрою. Монархії. Республіки.

Унітарні держави. Складні держави. Типи федерацій у сучасному світі. Політичні системи сучасних держав.

Територія і кордони держави. Склад території. Формування території держави. Морфологія території та її вплив на розвиток держави. Функції державних кордонів. Класифікації кордонів.

Поняття «політико-географічне положення» (ПГП) і «геополітичне положення». Оцінка ПГП. Глобальне ПГП. Регіональне ПГП. Сусідське ПГП.

Адміністративно-територіальний поділ (АТП) і місцеве самоврядування. Типи систем місцевого самоврядування. Реформи АТП. Функції столиці держави. Класифікації столиць. Геопросторовий каркас території країни.

Об'єкт, предмет, завдання геополітики. Основні поняття і категорії геополітики. Історичний розвиток геополітики. Парадигми геополітики. Школи і течії геополітики. Німецька школа. Американська школа. Британська школа. Російська школа. Українська школа. Основні течії геополітики.

Геополітична структура сучасного світу. Еволюція міжнародних відносин у ХХ ст. Трансформації міжнародних систем. Теорії сучасного світовлаштування. Глобалізація як міжнародно-політична організація світу.

Північноамериканський, Азіатсько-Тихоокеанський, Європейський регіони у геополітичному контексті. Геополітичні проблеми України.

Географія світового господарства

Поняття світового господарства. Галузева, функціональна і територіальна структура світового господарства. Система національних рахунків: валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний доход. Міжнародний географічний поділ праці: сутність, передумови, рівні, форми участі країн.

Розвиток світового господарства в умовах глобалізації. Сутність глобалізації. Фактори розміщення господарства в умовах глобалізації. Розвиток міжнародних економічних відносин. Регіональні інтеграційні утворення. Діяльність транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. Глобалізація і глобальні проблеми людства.

Стадії економічного розвитку. Етапи індустріалізації. Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку. Основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку. Розвинуті країни: найрозвинутіші країни; високорозвинуті країни; середньорозвинуті країни. Країни, що розвиваються: з високим і середнім доходом; з доходом нижче середнього; з низьким доходом; з дуже низьким доходом; найменш розвинуті.

Природно-ресурсний потенціал світового господарства. Мінерально-ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал. Водно-ресурсний потенціал. Потенціал лісових ресурсів. Рекреаційний потенціал. Ресурси Світового океану.

Промисловість світу. Структура промисловості у різних соціально-економічних типах країн. Тенденції розвитку та розміщення галузей промисловості: паливної, електроенергетики, чорної і кольорової металургії, машинобудування, хімічної, лісової, будівельних матеріалів, легкої, харчової.

Сільськогосподарське виробництво в системі світового господарства. Фактори розвитку сільського господарства світу. Типи сільськогосподарського використання земель. Тенденції розвитку рослинництва світу, його основні типи. Географія основних сільськогосподарських культур: зернових, олійних, смакових, волокнистих. Географія тваринництва світу: скотарства, свинарства, вівчарства, птахівництва.

Інфраструктура в системі світового господарства. Транспортна система світу, її регіональні типи. Географія залізничного, автомобільного, авіаційного, морського, річкового, трубопровідного транспорту світу. Світова система зв'язку. Соціальна інфраструктура.

Регіональна економічна і соціальна географія

Країни СНД; країни Європи; країни Східної, Південно-Східної, Південної, Південно-Західної Азії; країни Північної Америки; країни Латинської Америки; країни Африки; країни Австралії та Океанії.

Рекомендований план характеристики країни: Загальні відомості про країну. Економіко-географічне положення. Природно-ресурсний потенціал. Характеристика населення. Характеристика господарства. Зовнішньоекономічні зв'язки.

Економічна і соціальна географія України

Суспільно-географічне положення України. Геополітичне положення України. Сучасний державний та адміністративно-територіальний устрій, форма правління. Господарський потенціал.

Основні етапи формування сучасної державної території України. Сучасна конфігурація кордонів країни. Українська державна територія й етнічні землі.

Структура природноресурсного потенціалу (ПРП) України. Регіональні відмінності в забезпеченні ПРП. Родовища корисних копалин.

Сучасна демографічна ситуація в Україні. Соціальна структура населення. Трудовий потенціал. Особливості розселення. Формування міських агломерацій. Етнічний склад населення. Етнографічні територіальні відмінності. Міграції, види міграції та сучасні тенденції. Українська діаспора у світі.

Галузева, функціональна, територіальна структура господарства України. Основні форми суспільної організації виробництва. Структура виробничої сфери України. Сучасна динаміка ВВП. Економічні складові національної безпеки України. Промисловість України, її галузева і територіальна структура. Галузі спеціалізації промисловості України.

Характеристика галузей промисловості: паливно-енергетичний комплекс, металургійний комплекс, машинобудівний комплекс, хімічний та лісовиробничий комплекси, легка промисловість, агропромисловий комплекс України.

Рекомендований план характеристики галузі промисловості: Завдання галузі, рівень її розвитку, місце і значення в економіці України. Фактори розвитку галузі, сировинні ресурси, їх географія та характеристика. Галузева характеристика промисловості: структура, галузі, підгалузі, типи підприємств. Територіа-

льна характеристика галузі: принципи та фактори розміщення, характеристика окремих районів, вузлів (особливості структури, які причини зумовили їх виникнення). Проблеми та перспективи розвитку галузі.

Соціальний комплекс України: територіальні та галузеві особливості розвитку. Транспортна система України.

Особливості суспільно-географічного районування України. Економічні райони: Донецький, Столичний, Центральний, Північно-Східний, Причорноморський, Придніпровський, Подільський, Карпатський, Північно-Західний.

Рекомендований план характеристика економічного району: Оцінка суспільно-географічного положення району (загальні відомості про район, площа, склад, особливості формування, спеціалізація). Оцінка природних умов та ресурсів для розвитку економіки району. Оцінка демографічної ситуації в районі (населення, розселення та трудові ресурси). Загальна характеристика господарства району. Суспільно-географічні мезорайони. Господарські вузли та центри. Суспільно-географічні зв'язки з іншими районами та країнами. Проблеми та перспективи розвитку району.

Основна література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навчальний посібник / В.В. Безуглий. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 704 с.
3. Безуглий В.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – 2-ге вид., доп., перероб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
4. Голиков А.П., Грицак Ю.П., Казакова Н.А., Сидоров В.И. География мирового хозяйства: Учебное пособие. – К.: Центр учеб. литературы, 2008. – 192 с.
5. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. – К., Либідь, 1997.
6. Голиков А.П. Економіка України / Голиков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. – К.: Знання, 2009.
7. Голубчиков Ю.Н. География человека. – М., 2003.
8. Гумилёв Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – М., 2002.
9. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / М.С. Дністрянський. – Львів, 2006.
10. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К.: Паливода, 2006.
11. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М: Аспект Пресс, 2001. – 479 с.
12. Любіцева О.О., Мезенцев К.В., Павлов С.В. Географія релігій. – К.: АртЕк, 1998.
13. Максаковский В.П. Историческая география мира. – М., 1997.
14. Мезенцева Н.І. Економічна і соціальна географія України / Н.І. Мезенцева, К.В. Мезенцев: навчально-методичний посібник. – К.: ВПС «Київський університет», 2010. – 239 с.
15. Немец К.А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем: Монография / Константин Аркадьевич Немец. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2005.– 428 с.

16. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография / Людмила Николаевна Немец. – Харьков: Факт, 2003. – 383 с.
17. Немець К.А., Немець Л.М. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
18. Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Немець К.А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
19. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України: навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014.
20. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії. – К.: Знання, 2000. – 204 с.
21. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа, 1996.
22. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін.; за ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
23. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
24. Тиводар М. Етнологія: Навч. посібн. – Львів: Світ, 2004. – 624 с.
25. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
26. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
27. Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підручник / О.І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 496 с.
28. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. – Львів, 2000.
29. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни: Підручник. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2001. – 416 с.

Додаткова література

1. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития. – К., 2002.
2. Глобалізація світового господарства: геопросторових вимір: монографія / О.О. Любіцева [та ін.]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – 160 с.
3. Дергачев В.А., Вардомский Л.Б. Регионоведение: Учеб. пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004.
4. Максаковский В.П. Географическая картина мира. Кн. I: Общая характеристика мира / В.П. Максаковский. – М.: Дрофа, 2008. – 495 с.
5. Максаковский В.П. Географическая картина мира. Кн. II: Региональная характеристика мира / В.П. Максаковский. – М.: Дрофа, 2009. – 480 с.
6. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. – К.: Вікар, 2006. – 400 с.
7. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / За ред. А.С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 425 с.

Інформаційні ресурси

1. Географічний портал. – Режим доступу: <http://geosite.com.ua>
2. Географія. – Режим доступу: <http://geoswit.ucoz.ru>
3. Географія світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.geo-tur.narod.ru
4. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Ре-

- жим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
 6. Етнічна географія, етнографія, етнологія. – Режим доступу: <http://ukrtur.narod.ru/etno/etno.htm>
 7. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.world-countries.org.ua
 8. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.allcountries.org.u
 9. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.strani.ru
 10. Портал о странах и народах мира. – Режим доступа: <http://www.portalostranah.ru>
 11. Хохлов А.В. Справочные материалы по географии мирового хозяйства 2015. Выпуск 2: Статистический сборник / А.В. Хохлов. – Консалтинговая компания «Влант», 2016. – 130 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vlantconsult.ru/projects/materials/>

Затверджено
Приймальною комісією
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
протокол № ____ від _____ 2017 р.

Відповідальний секретар
Приймальної комісії

_____ доц. О.О. Анощенко